

SEBASTIAN I.
BURDUJA

ÎNTRE
SPERANȚĂ
ȘI DEZILUZIE

*Democrație și anticorupție
în România postcomunistă*

CUPRINS

<i>Prefață</i>	19
<i>Argument</i>	25
<i>Mulțumiri</i>	31
<i>Abrevieri și acronime</i>	35
<i>Lista de tabele</i>	38
<i>Lista de figuri</i>	39
I. PROLOG	41
II. ÎNTOARCEREA ACASĂ: CALEA ROMÂNIEI SPRE UNIUNEA EUROPEANĂ, 1990–2008	49
II.1. Tranziția	50
II.2. Dezvoltarea democratică postcomunistă	64
II.3. Procesul de integrare europeană	80
II.4. Posibile explicații privind tendințele corupției din România ...	88
III. CADRUL TEORETIC	93
III.1. Corupția	95
III.2. Presiunile de aderare ale Uniunii Europene	105
III.3. Mecanismele cauzale	113
III.4. Metodologia: modele analitice și de cercetare	121
III.5. Ipoteze	126

Sumar	289
Și totuși, speranță? Viitorul democrației românești și al luptei anticorupție	290
Anexa 1: Evoluția partidelor românești, 1990–2008	303
Anexa 2: Sinteza răspunsurilor la interviuri (etapa I, 2007–2008)	304
Anexa 3: Sinteza evoluției instituțiilor anticorupție majore, 1990–2008	310
Anexa 4: Întrebări interviuri, etapa I (2007–2008)	312
Anexa 5: Întrebări interviuri, etapa a II-a (2010–2011)	319
Anexa 6: Listă subiecți interviuri	323
<i>Bibliografie</i>	327
Literatură de specialitate	327
Presă	337
Texte oficiale europene	339
Texte oficiale naționale	342
<i>Ethosul democratic și lupta împotriva corupției</i>	345

IV. TRAIECTORIA CORUPȚIEI ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ (1990–2008): DE LA VICIU INTERN LA PREOCUPARE EUROPEANĂ?	129
IV.1. Tendințele corupției: semnale cantitative și calitative	131
IV.2. Trei factori hotărâtori: cultura politică, instituțiile de răspundere și presiunile externe	145
IV.3. Concluzii	174
V. DEZVOLTAREA INSTITUȚIILOR ANTICORUPȚIE ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ (1990–2008)	177
V.1. Lupta anticorupție: realități de jure și de facto	178
V.2. Direcția Națională Anticorupție (DNA)	184
V.3. Direcția Generală Anticorupție (DGA)	195
V.4. Agenția Națională de Integritate (ANI)	203
V.5. Concluzii	208
VI. O NOUĂ ȘANSĂ? LUPTA ANTICORUPȚIE A MEDIULUI PRIVAT ROMÂNESC	213
VI.1. Lupta anticorupție pe partea de ofertă: aplicabilitate în România	217
VI.2. Calea spre o Coaliție de Certificare a Companiilor Curate în România	230
VI.3. Concluzii	246
VII. CONCLUZII	251
VII.1. Constatări principale	252
VII.2. Implicații	261
VII.3. Limitări	264
EPILOG	269
Evoluția recentă a corupției în România, 2009–2014	270
Rezultatele recente ale instituțiilor anticorupție	277
Factori endogeni și exogeni în lupta anticorupție	281

„O carte extrem de necesară, cu totul remarcabilă prin claritate conceptuală, rigoare metodologică, perspectiva istorică bine conturată și, ceea ce mi se pare esențial, inteligența morală. Este, după știința mea, cea mai pătrunzătoare și coerentă discuție a factorilor endogeni și exogeni care au influențat și vor continua să influențeze variațiile corupției în România. O recomand cât pot de călduros politicienilor, jurnaliștilor, oamenilor legii, studenților și profesorilor. Eu unul am ieșit îmbogățit, citind această carte.“

*Vladimir Tismăneanu, profesor de politică comparată și director
al Centrului pentru studierea societăților postcomuniste,
Universitatea Maryland*

„Sebastian Ioan Burduja este un profesionist foarte competent, care asociază instrucția academică americană de vârf, ultra-rațională și comprehensivă, cu rara clarviziune emoțională, empatică pentru traseul agravat al evoluției României. Profesionistul și învățatul au de-a face și cu militantul civic în această operațiune, deloc subminată, ci întărită de un fel de „silver line“ a patriotismului înnoit.

Sebastian Burduja este mesagerul autorizat, oricât de necunoscut încă, al unei lumi noi, crescută pe vechile dureri ale catastrofelor tranziției românești, pe care le scanează de aproape, de departe, le demontează și respinge, ca să nu se mai repete.

Cartea sa va fi percepută, sunt sigur, ca mesajul ultimativ aruncat în sticla unui gest de despărțire revoltată, dar, implicit, și de regăsire dorită, departe, în marea neagră a crizelor de creștere ale României democratice. Când va fi descoperit, la sfârșitul lecturii, acest comunicat doct, complet și aproape disperat, va fi considerat, sunt sigur, de congeneri, părinți, administratori, justițiar, politicieni și cetățeni tineri și vârstnici ca o soluție salvatoare, valabilă în patria veșnic fără pereche a fiilor ei acum învrăbiți.“

*Emil Hurezeanu, scriitor și publicist,
membru al Consiliului director al Fundației Universitare a Mării Negre,
fost director al Departamentului român Radio Free Europe, München,
fost director al Serviciului român Radio Deutsche Welle, Köln*

„Sebastian Burduja aduce în dezbatere o constatare pe cât de incomodă, pe atât de importantă: *România va fi o democrație autentică și robustă numai atunci când se va baza cu precădere pe factori endogeni în efortul de reduce-re a corupției*. Lucrarea sa este o incursiune lucidă și curajoasă în istoria post-decembristă a țării, cu observații extrem de bine documentate despre rolul și impactul presiunilor Uniunii Europene în încercările de combatere a fenomenului, despre evoluția instituțiilor democratice, a justiției, a presei și a societății civile din perspectiva consolidării unui cadru anticorupție viabil. Mai mult, prin tratarea situației din România în context regional și internațional, volumul oferă și un cadru teoretic, care va constitui, cu siguranță, o referință în demersuri similare viitoare. Însă poate cea mai importantă contribuție este invitația pe care o lansează către mediul privat de a-și coaliza resursele în combaterea *corupției pe partea de ofertă*, ca parte a unui plan multidimensional, menit să combată eroziunea încrederii și, în consecință, să prevină slăbirea democrației.“

Vasile Iuga, Managing Partner for South-Eastern Europe and Country Managing Partner of PricewaterhouseCoopers România

„A defini volumul lui Sebastian Burduja drept un compendiu al anticorupției românești ar fi cu totul reducător, simplificator. Prin surse (referințe maximale ale domeniului), prin montajul academic al ideilor, prin scriitura și dublul atac sincron și diacronic al fenomenului, prin consistență, acest studiu complex se apropie, mai degrabă, de ideea de tratat.

Viziunea cu totul specială este consolidată de poziția privilegiată cultural a autorului: el compune vectorii demersului într-un permanent periplu între sursa cunoașterii (Washington) și sursa fenomenului studiat (București). Din această întrepătrundere, amplificată de forța minții autorului, rezultă și caracterul original – utilitatea practică a lucrării. Fiindcă, dincolo de inventarul problemelor și instituțiilor, Sebastian Burduja propune soluții pentru eradicarea corupției, devenind un lansator de idei practice și de metodologii de aplicare.

Coaliția pentru Certificarea Companiilor Curate este numai una dintre aceste idei de care luasem cunoștință în urmă cu câțiva ani, la un prânz cu autorul lucrării, și pe care astăzi o regăsim completată și structurată în interiorul copertilor, dar și în plină procedură de decolare prin Centrul Român de Politici Europene și Fundația Romanian Business Leaders sau Clubul România (în alt plan) – semn că teoreticianul Sebastian Burduja este dublat, în permanență, de omul de acțiune care își dorește visul transformat în realitate.

Trăitor în *mainstream*-ul global al ideilor, sondor meticulos al interstițiilor și subtilităților, Sebastian Burduja propune și transpune designul unei noi epoci, grefată pe un nou tip de conștiință. *Între speranță și deziluzie*, Sebastian Burduja alege calea acțiunii întărite de cunoaștere. Un indiciu serios că nici personajul și nici lucrarea sa nu vor face casă bună cu anonimul.“

Marius Stoian, publicist, fondator al Clubului România

„De ce am întârziat? De ce suntem (doar) aici, după douăzeci și cinci de ani de tranziție? Cine ține frâna de mână trasă? De ce avem sentimentul că putem mai mult ca națiune, dar că, aproape tot timpul, ceva ne trage în jos? Ce este acel ceva? Nu sunt întrebări ușoare și, cine are răspunsul, are cheia tranziției noastre greoaie și împleticite către o societate dinamică și un sistem politic reprezentativ și eficient. Sebastian Burduja nu se teme de provocări și nu evită întrebările grele. Dimpotrivă, ele îl stimulează. Cartea de față ne oferă perspectiva lui despre lunga tranziție românească.

Moștenirea comunistă a viciat începutul transformărilor din anii nouăzeci. Proprietatea de stat devenea, brusc, a nimănui, sau, mai precis, a celor care, sub masca jocului democratic, au început sistematic să spolieze „averea națională“ și să deturneze către buzunarele proprii fondurile publice. Corupția a pervertit aproape totul, începând cu modul de a face politică și terminând cu modul de a face business în această Românie care se afla între două lumi. Povestea se putea încheia aici, odată cu speranțele ițite timid în zorii neguroși ai anilor nouăzeci. Sebastian Burduja arată de ce România rămâne în bună măsură paradoxală. Magnetismul Vestului, dorința de a reveni în lumea bună, spectrul luminos al Europei au forțat elita politică – în bună măsură coruptă și ineficientă – să adopte comportamente, atitudini și posturi noi. Miza cărții de față este să illustreze sec, dar apăsător și sistematic, cât de mult a însemnat pentru dezvoltarea României procesul de integrare europeană. În atenția lui Sebastian Burduja se află, aproape exclusiv, fenomenul corupției, dar tot el oferă indicii că acest proces a avut un impact pe o scară de a cărei magnitudine poate nici nu suntem conștienți.

Deziluziile menționate în titlul cărții provin mai ales din faptul că, odată cu aderarea efectivă a României la Uniunea Europeană, frâna a fost trasă din nou. Vechile metehne reveneau, încet, la suprafață și, așa cum insistă și Sebastian Burduja în cartea de față, începeau să apară dubii despre ireversibilitatea proceselor de transformare derulate, în special, în anii premergători aderării la Uniunea Europeană. Este nevoie, în continuare, de

factori exogeni pentru a menține viteza de schimbare și a finaliza procesele de transformare începute? se întreabă Sebastian Burduja. Ce facem dacă setul de constrângeri activat în perioada de negociere pentru integrarea în Uniunea Europeană nu mai este funcțional? Evident, singura soluție pe termen lung, în opinia lui Sebastian Burduja, sunt factorii endogeni care să mențină presiunea pentru transformare și să genereze eficiență în lupta împotriva corupției, principalul flagel în calea modernizării autentice a României. Autorul nu se oprește doar la a exprima un deziderat și avansează o posibilă (și inedită) soluție, în același timp.

Probabil, secțiunea cea mai interesantă a cărții este cea în care autorul propune înființarea Coaliției de Certificare a Companiilor Curate. Este locul în care vâna „harvardiană” a lui Sebastian Burduja iese cel mai bine la iveală. El nu se mulțumește doar să constate, face o propunere cu un puternic caracter practic. Ce ar fi dacă am combate corupția pe partea „de ofertă”? Ce ar fi dacă toate companiile, în primă fază, s-ar coaliza și ar cădea de acord să nu mai dea mită oficialilor? Soluția este mai puțin utopică decât ar părea la prima vedere. Ce-ar fi, mai apoi, dacă toți cetățenii ar forma o coaliție asemănătoare? Abordarea lui Sebastian Burduja ne face să punem în planul doi deziluziile și să lăsăm mai mult loc speranțelor de care vorbește în titlu. Speranțele că societatea românească, instituțiile și elita politică vor găsi resurse în interior pentru a scăpa de flagelul corupției și a merge înainte, către o modernitate autentică, europeană. Cartea lui este unică din acest punct de vedere și nu trebuie ratată.“

*Laurențiu Ștefan, profesor colaborator al
Facultății de Științe Politice, Universitatea București,
consilier al președintelui României pentru politică internă*

„Bunul renume al mediului de afaceri românesc este principala victimă a corupției. În prezent, mai mult ca niciodată, firmele românești realizează că ele sunt cele care suportă costurile lipsei de integritate a câtorva și, în consecință, ele sunt cele care trebuie să preia inițiativa luptei anticorupție.

În acest spirit, Asociația Oamenilor de Afaceri din România (AOAR) a propus un cod de conduită opțional, care atrage atenția asupra necesității „unei etici de afaceri bazate pe încredere, principii morale, integritate, respectul partenerilor și toleranță zero la corupție“.

Mergând mai departe în această direcție și pe baza cunoștințelor și experienței dobândite lucrând în instituții de mare prestigiu internațional, Sebastian Burduja propune o soluție pragmatică: constituirea unei coaliții de certificare

în materie de integritate, pornită de jos în sus de firmele românești, ca rezultat al unui efort organic de transformare a mediului de afaceri.

Credem că aceasta trebuie să fie prioritatea organizațiilor ce reprezintă oamenii de afaceri români și străini care acționează în România. În acest sens, AOAR se declară gata să analizeze modalitățile concrete de implementare a soluțiilor expuse în cartea *Între speranță și deziluzie*.”

*Florin Pogonaru, președintele
Asociației Oamenilor de Afaceri din România*

„Sebastian Burduja aduce o binevenită rigoare academică și logică în dezbateră publică din România referitoare la corupție. Într-un spațiu public dominat de isterie și de vocile celor interesați și puternici, care refuză egalitatea în fața legii, munca lui Sebastian Burduja e un semn de bine că generațiile viitoare înțeleg miza etică a luptei care se dă, de câțiva ani, în România.

La prestigioasele școli la care a studiat, Sebastian Burduja putea să aleagă ca teme de cercetare multe zone călduțe, unde nu există nici controversă reală, nici mize adevărate. A ales însă tema corupției. Și a adus în această zonă un întreg aparat critic și academic de citire a realității românești.

Văzută prin această lentilă, realitatea e mai clară. Sebastian Burduja ajunge la concluzii solide și la explicații nuanțate – remarc, de pildă, explicațiile complexe și credibile ale modului în care aderarea la Uniunea Europeană a influențat lupta anticorupție din România, chestiune de care m-am ocupat și eu, la nivel academic și civic. Faptul că Sebastian Burduja ajunge la concluzii congruente arată că, dacă instrumentul critic e bine folosit și dacă există onestitate intelectuală, călătorul ajunge în același punct al hărții, indiferent pe ce cărare o apucă.”

*Cristian Ghinea, directorul
Centrului Român de Politici Europene*

„Lucrarea tânărului Sebastian Burduja – absolvent al Universității Stanford – reprezintă o necesară completare a literaturii de specialitate pe tema corupției în România postcomunistă. Bazat pe un aparat teoretic solid și de actualitate, studiul prezintă în detaliu relația dintre procesul de democratizare și cel al luptei anticorupție, luând în considerare o serie de factori precum moștenirea trecutului apropiat, tumultuosul context politic intern, cultura politică a elitelor locale și influența unor organisme

și instituții internaționale. Pe lângă date statistice ori de sondaj referitoare la percepții și evaluări asupra fenomenului autohton al corupției, studiul se bazează și pe date calitative provenind din 60 de interviuri individuale în profunzime, realizate de autor cu politicieni, funcționari publici (inclusiv foști procurori), oameni de afaceri, reprezentanți ai mass-media și activiști ai unor ONG-uri. Am convingerea că lucrarea va constitui o resursă bibliografică importantă pentru toți cei interesați de fenomenul corupției în România anilor 1990–2008 (studenți, experți, politicieni, jurnaliști sau publicul larg).“

Cătălin Augustin Stoica, conf. univ. dr, Departamentul de Sociologie al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative, director general al Centrului de Sociologie Urbană și Regională (CURS)

„Este o carte ce trebuia scrisă! Este fundamentată științific și scrisă cu emoție. Este o carte pentru toți cei ce au curajul de a visa și forța de a acționa, pentru toți cei care exprimă în vorbe și vibrează în adâncul sufletului, punându-și întrebarea «Ce fel de Românie vrem?». Eu simt optimismul cărții nu doar prin prisma generației autorului, dar mai ales prin firele profunde de încredere că suntem pe un drum definitiv bun. Este un manifest, o angajare a unei generații tinere, acum la maturitate, conștientă că are forța să inspire și libertatea de a acționa. Acum!“

Adrian Curaj, profesor universitar, Catedra Managementul Cercetării, Universitatea Politehnică din București, director general, Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării

„Lucrarea lui Sebastian Burduja e un proiect ambițios: își propune să aducă, pe fundamentele științei politice, un răspuns la o întrebare pe care mediul academic în România se străduiește, de asemenea, să o dezlege (și are, de aceea, potențialul unei contribuții substanțiale la aceste eforturi). Ce șanse poate avea generația născută în preajma lui 1989 sau imediat după de a sparge cercul vicios al unei societăți funcționând pe o dublă paradigmă: pe de o parte, regimul democratic, clamat și asumat formal de întreaga clasă politică postcomunistă, iar pe de altă parte, articularea cotidiană, tacită, a unui sistem premodern de distribuire și menținere a puterii politice, întemeiat pe venalitatea funcțiilor, pe corupție și rețele de patronaj? Unde s-a greșit, în cei 25 de ani de la căderea oficială a regimului comunist, în gestionarea puterii și în controlul acesteia? Autorul sugerează un posibil răspuns, trecut prin filtrul propriei cercetări și al argumentelor

științifice – integrarea europeană a impus, măcar la primul nivel al moravurilor instituționale, o disciplină formală, care ar putea sfârși prin impunerea sa în practicile administrației cotidiene. Nu este vorba numai de o presiune la nivel oficial, ci mai ales de aceea, mai puțin vizibilă, dar cu atât mai eficientă, a demersurilor informale și difuze exercitate de Uniunea Europeană mai cu seamă în perioada de preaderare.

Prin coerența și chiar eficacitatea – conform analizelor autorului – măsurilor de reformă cerute de instituțiile europene, România a început să răspundă unor stimuli pe care nu-i mai putea ignora. În analiza lui Sebastian Burduja, momentul 2004 – ratarea invitației de aderare la UE – este unul decisiv în reconstruirea unui model modern al regimului politic românesc. E atingerea unei mase critice a corupției devenite sinonimă cu guvernarea și care coincide, în mod optimist, cu reluarea urcării pantei. În ce măsură însă ieșirea din paradigma premodernă este ireversibilă? Sugestia autorului pare să indice direcția selectării unui leadership autentic: *acum, mai mult ca oricând, devine evident că principala nevoie a României este identificarea și implicarea liderilor autentici în arena publică*. Rămâne de văzut în ce măsură se poate însă conta pe establishment-ul politic românesc pentru ducerea la bun sfârșit a acestei acțiuni: spectacolul public al zilelor noastre e o neconținută reamintire a rătăcirii prin ezitanță și fragila democrație românească.“

*Raluca Alexandrescu, lector universitar,
Facultatea de Științe Politice a Universității din București*

„Lucrarea lui Sebastian Burduja este binevenită în peisajul scrierilor românești despre corupție și anticorupție. Analiza din perspectiva instituțională, sistemică, de la nivelul elitelor conduce la concluzia că decidenții noștri nu prea știau cum sau nu prea voiau să se lupte cu problema corupției, dar presiunile Uniunii Europene i-au obligat să-și pună mintea la contribuție. Din fericire, decidenții români s-au bucurat și de sprijinul, respectiv presiunea organizațiilor societății civile, așa încât rezultatele instituționale sunt mult mai bune decât dacă astfel de presiuni n-ar fi existat vreodată. Eu însă privesc lucrurile dintr-o altă perspectivă, am o altă abordare asupra subiectului: de la nivelul cetățeanului, încă nu se vede, nu se simte un rezultat concret (...). Așadar, cetățeanul de rând e foarte probabil să fie încă deziluzionat, poate chiar va mai fi încă niște ani de-acum încolo, însă noi, experții, activiștii, analiștii suntem încrezători că sistemul instituțional dă rezultate, iar ele vor începe să se vadă și în buzunarul cetățeanului, în nivelul său de trai. Din aceste motive, eu aleg

să văd mai degrabă speranța care transpare din lucrarea lui Sebastian Burduja și o recomand tuturor celor interesați de evoluția binomului corupție-anticorupție în ultimii 25 de ani.“

Codru Vrabie, expert și formator în domeniul bunei guvernări, bunei administrări și în anticorupție, Membru al Asociației Funky Citizens

„Sebastian Burduja a scris două enunțuri profetice, care mie mi-au dat fiori citindu-i cartea, cuvânt cu cuvânt. Primul, la început, consfințind sec un diagnostic crunt pentru România post-1989: *ruptura eșuată a României de trecutul său comunist*. Și al doilea, către final, articulând cu gust amar morala unui răstimp aproape irosit pe calea noastră ca națiune, de la întuneric spre lumină: *mai devreme sau mai târziu, în lipsa unor parteneri onești la nivelul factorilor de decizie, victoriile repurtate cu atâtea sacrificii pentru consolidarea democrației românești și combaterea corupției riscă să se transforme din efemere speranțe în certe deziluzii, ca de atâtea ori pe parcursul ultimului sfert de veac*. Între speranța colosală a noului început și deziluziile halucinante – ale noastre, ca societate – stau serii de eșecuri și eșuări girate tâmp ori cinic prin incompetența și impostura letale ale unei clase politice pe care eu o acuz direct, cu subiect și predicat, că poartă la vârf și în adânc răspunderea de neeludat a situației României, acum, în coada Europei. În această cheie, proiectul de cercetare excepțional, semnat de Sebastian Burduja, oferă *României noului val* două elemente de mare forță: o radiografie științifică impecabilă a fenomenului corupției în România postcomunistă și o declarație – impresionantă prin curaj și civism – că schimbarea este posibilă prin educație de secol XXI și prin leadership autentic. Soluțiile propuse de autor în volumul de față își vor găsi, în mod cert, materializarea în România redefinită în punctul istoric de inflexiune 16 noiembrie 2014.“

Marian Staș, președintele Asociației Clubul Liderii Mileniului Trei

„Este ascuns în fiecare secol din viața unui popor complexul de cugetări care formează idealul lui, cum în sâmburele de ghindă e cuprinsă ideea stejarului întreg, scria Eminescu. Misiunea generației lui Sebastian Burduja, școlită în libertate, este să ofere României un nou ideal, iar această carte, temeinic documentată, este un bun punct de plecare asupra primului lucru ce trebuie îndreptat.“

Sandra Pralong, autor, politolog, activist civic

I. Prolog

„Ca să fie o putere a sufletului, speranța trebuie să aibă în miezul ei ceva irațional, chiar absurd, o încredere aproape necugetată în biruința binelui, care să fie mai puternică decât orice deznădejde. Este o alege, dintre toate câte sunt cu puțință pe pământ, a posibilului bun. Nu este vorba aici de banalul optimism, adesea superficial și adesea lesne de spulberat, ci de o dârzenie lăuntrică, de o lumină perpetuă în bezna lumii.”⁴

21 decembrie 1989. Sunt zorii Revoluției anticomuniste din România. În Piața Universității, luptători pentru democrație și libertate se prăbușesc sub șenilele tancurilor și tirurile mitralierelor. După Timișoara, în București și în toată țara se aprind speranțele a milioane de români. Dincolo de vuietul mulțimii, de bătaia mitralierelor și de zgomotul asurzitor al elicelor de elicopter, *ceva* se simte în aer și se citește pe chipurile tuturor: libertate, demnitate, dreptate. Un nou început, o nouă șansă, mai ales pentru generațiile care vin. Dincolo de orice îndoieli și speculații, dincolo de „a fost sau nu a fost“, acesta este punctul zero al noii democrații românești.

1 ianuarie 2007. În noaptea de Anul Nou, Piața Universității găzduiește iarăși zeci de mii de oameni, adunați pentru a celebra aderarea României la Uniunea Europeană. Această dată va rămâne în istorie și în memoria colectivă a românilor drept clipa mult așteptată a întoarcerii României acasă, în Europa. Într-adevăr, românii au toate motivele să se bucure de încheierea cu succes a unui lung proces de integrare europeană, care a implicat lungi etape de negociere și reforme masive. Din punct de vedere strategic, aderarea României la Uniunea Europeană – alături de obținerea statutului de membru al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), în 2004 – a reprezentat ieșirea țării din sfera de influență a Estului și întoarcerea sa, deși întârziată, către Vest. În lumina evenimentelor din Ucraina, de la începutul anului 2014, parcursul recent al României capătă o valoare și mai clară. Din punct de vedere simbolic, momentul 1 ianuarie 2007 a marcat recunoașterea reformelor politice și economice derulate în post-comunism, precum și alinierea, chiar dacă imperfectă, la standardele UE.

Totuși, despărțite de mai mult de 18 ani, momentele de speranță din decembrie 1989 și ianuarie 2007 se pierd în nesfârșitul șir de deziluzii ale României postcomuniste. Aparent, proiectul de țară a fost îndeplinit: România este membră a Organizației Tratatului Atlanticului de

4. Petru Creția, *Eseuri morale*, Ediția a 2-a, revizuită, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2000, pp. 97–98.

Nord (NATO) și a Uniunii Europene (UE). Dar, privind în profunzime, bilanțul ultimului sfert de secol este, mai degrabă, nesatisfăcător. România este, încă, a doua cea mai săracă țară din UE, după Bulgaria, și tot sub jumătatea mediei UE în ceea ce privește produsul intern brut (PIB) pe cap de locuitor. România este cel mai corupt stat membru al UE în 2013, după Grecia și Bulgaria (până în 2009 inclusiv, România ocupa ultimul loc în UE în ceea ce privește Indicele de Percepție a Corupției). România este membrul UE cu cei mai puțini kilometri de autostradă raportați la populație și țara cu cea mai mare rată a mortalității infantile din UE, mai mult decât dublă față de media UE. România rămâne țara în care 40% dintre elevii de 15 ani nu pot demonstra o înțelegere de bază a unui text scris, după standardele globale PISA (potrivit datelor din 2009, România este a doua cea mai slab clasată din UE, după Bulgaria) și continuă să aibă un grav deficit la nivelul serviciilor de bază pentru cetățeni (aproape un român din doi nu are acces la apă curentă și canalizare). România rămâne un mediu neprielnic pentru dezvoltarea afacerilor (locul 74 în *Doing Business Index*, cea mai slabă performanță din UE, după Cehia). România este țara în care, în secolul XXI, numai 12% și 6% dintre bărbații și, respectiv, femeile de etnie romă au absolvit toate cele patru clase de liceu. Iar exemplele pot continua.⁵ Toate acestea sunt manifestări cât se poate de concrete ale deziluziilor ultimilor 25 de ani.

Pentru o națiune care ieșea, în 1989, de sub cei patruzeci de ani ai regimului comunist, tranziția la democrația autentică și la economia de piață a fost ezitantă, dificilă și lentă. De altfel, o temă constantă în cercetările asupra istoriei recente a României este *exceptionalismul*, vizibil de-a lungul tranziției postcomuniste a țării. Unii analiști ar putea argumenta că procesul de tranziție nu s-a finalizat nici până acum, dacă ne raportăm la cele mai înalte standarde ale unui sistem democratic. Așa cum observa Michael McFaul, statele din Europa de Est care au trăit o schimbare de regim la începutul anilor nouăzeci și-au început dezvoltarea de la niveluri aproximativ egale, însă au urmat traiectorii de democratizare foarte diferite, bazate pe lupta de putere dintre forțele democratice și cele comuniste.⁶ Din acest punct de vedere, România rămâne un caz special: a avut parte de cea mai târzie și mai violentă schimbare de regim, fără nimic care să semene cu un acord național. Linz și Stepan afirmă, pe bună dreptate, că regimul post-Ceaușescu „a comis [unele dintre] cele mai flagrante violări

5. Sursa datelor citate: Institutul Național de Statistică; Eurostat; Banca Mondială; Transparency International.

6. Michael McFaul, „The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World“, *World Politics*, vol. 54, 2002, pp. 212-244.

ale drepturilor omului⁷. După cum bine se știe, forțe politice desprinse din fostul Partid Comunist au rămas la putere și după 1990, și după alegerile din 1992.

Excepționalismul României este confirmat de indicatorii cantitativi ai dezvoltării democratice. De exemplu, potrivit evaluării Freedom House (FH) privind drepturile politice și libertățile cetățenești, România a rămas cu mult în urma altor state postcomuniste din Europa Centrală și de Est, în cea mai mare parte a anilor nouăzeci. În același timp, Larry Diamond observă că „România apare ca o anomalie, prin faptul că nivelurile sale de angajament public în favoarea democrației o clasează, între statele postcomuniste, mult mai sus decât am putea deduce din punctajul FH, relativ scăzut, din 1995 și anii precedenți⁸. Astfel de argumente oferă câteva indicii privind posibilele explicații despre cauzele faptului că România este singura țară care a trecut la democrația liberală și și-a câștigat calitatea de stat membru al UE și NATO, în ciuda faptului că și-a început tranziția sub dominația foștilor membri ai aparatului comunist.⁹

Totuși, privind realist și dincolo de remarcabila întoarcere în Europa, ultimul sfert de secol reprezintă pentru România, în primul rând, un cumul de deziluzii și oportunități ratate. Întrebarea nu este dacă s-a făcut ceva (orice) pozitiv în acest interval de timp – în mod evident, răspunsul ar fi afirmativ – ci dacă rezultatele înregistrate reflectă potențialul României și nevoile și așteptările cetățenilor, exprimate atât de clar și de convingător în decembrie 1989. Dacă avem în vedere numai trei componente fundamentale – capitalul uman, poziția geografică și resursele naturale – dintr-o serie lungă de aspecte favorabile dezvoltării României, nu putem decât să acceptăm premisa că, făcând un bilanț, România a ratat șanse importante de a crea un sistem democratic puternic și o economie competitivă.

De aici, întrebarea care persistă și astăzi, poate mai actuală ca niciodată, după 25 de ani de încercări, este: realist privind lucrurile, unde a greșit România în parcursul ei postdecembrist? Lucrarea de față oferă o serie de răspunsuri în acest sens, trăgând și un semnal de alarmă asupra necesității de a continua eforturile substanțiale pentru a păstra România pe drumul consolidării democratice și al dezvoltării economice durabile. Progresele de până acum, ezitante și imperfecte, nu sunt ireversibile, pentru că, cel puțin deocamdată, nu se sprijină pe o bază internă cu adevărat solidă, într-un

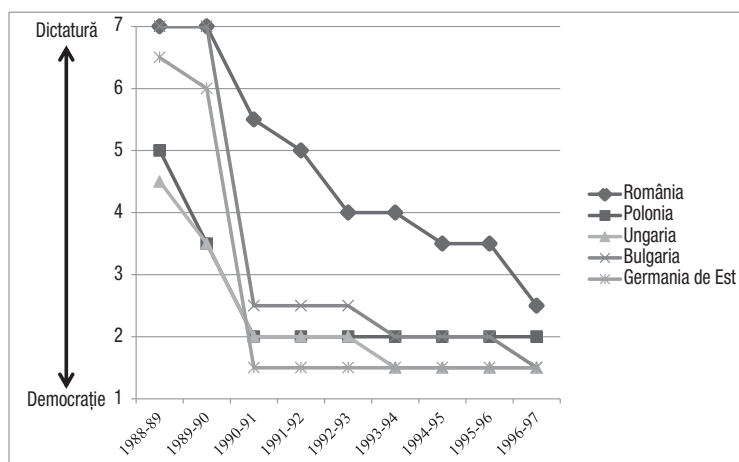
7. Juan J. Linz și Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1996, p. 344.

8. Larry Diamond, *Developing Democracy: Toward Consolidation*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1999, p. 198.

9. McFaul, *The Fourth Wave*, p. 227.

context regional și global care pare mai periculos și mai imprevizibil decât oricând în istoria recentă. Deziluziile ultimului sfert de secol nu scuză nici scepticismul și nici pasivitatea, ci îndeamnă la analize atente asupra cauzelor și mai ales a soluțiilor viabile pentru a regăsi și împlini speranțele unui viitor drept și demn, așa cum au fost ele exprimate în decembrie 1989 și în multe alte momente, cunoscute sau mai puțin știute, din istoria României.

Figura 1. Evoluția democrației românești, în comparație cu alte foste state comuniste

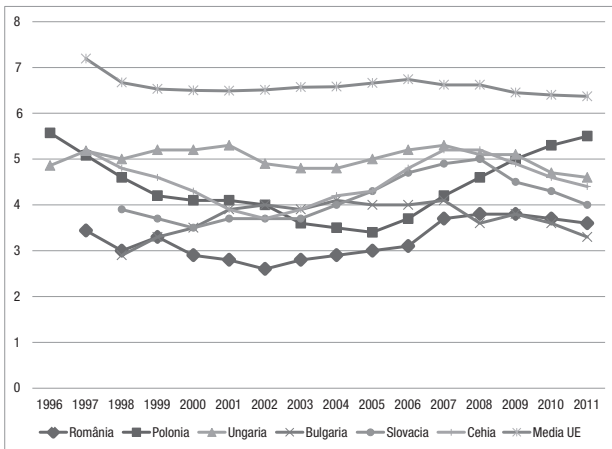

Notă. Valorile sunt echivalente cu media indicatorilor Freedom House cu privire la drepturi politice și libertăți civile. *Sursa datelor:* Freedom House, Indicatorii privind drepturile politice și libertățile civile, 1988–1997.

Principala temă a acestei lucrări este corupția din România și evoluția acestui fenomen în perioada 1990–2008, mai ales în raport cu eforturile de aderare la Uniunea Europeană. Motivația care stă la baza unui asemenea demers este multiplă. În primul rând, influența corupției ca factor nociv în procesul de consolidare democratică și de creștere economică a României este de netăgăduit. Dacă luăm în considerare principalele domenii de dezvoltare ale țării noastre și problemele lor aferente, vom putea să identificăm corupția generalizată drept cauza comună a acestor provocări. De la infrastructură la servicii publice, justiție, educație, sănătate, agricultură, apărare, cultură ș.a.m.d., toate aceste sectoare strategice suferă de pe urma fenomenului corupției, sub toate formele sale.

De altfel, date cantitative confirmă aceste ipoteze. Spre exemplu, în Eurobarometrul din 2013, 93% din totalul de respondenți români au identificat corupția drept o problemă națională larg răspândită. 65% dintre aceștia au perceput o creștere a corupției, iar 76% au fost complet de acord că relația prea apropiată dintre mediul privat și clasa politică duce la fapte de corupție. Același sondaj arată că peste 80% dintre respondenții români sunt complet de acord că există corupție în administrația locală și centrală.¹⁰ Totodată, Indicele de Percepție a Corupției (IPC) în șase state din Europa Centrală și de Est, așa cum a fost calculat de Transparency International (TI), arată că România are, din nou, punctajul cel mai scăzut, adică nivelul *cel mai ridicat* de percepție a corupției, cu mult sub scorul mediu de la nivel UE.

Figura 2. IPC în România și în alte state postcomuniste, 1996–2011

Sursa datelor: Transparency International, Indicele de Percepție a Corupției, 1996–2011.

Este adevărat că astfel de studii sunt bazate pe evaluări individuale și subiective, dar, în măsurarea corupției, astfel de limitări sunt inevitabile. În plus, mulți actori interni și internaționali au denunțat public și în repetate rânduri corupția ca principalul factor care a afectat politica și

10. Comisia Europeană, *Special Eurobarometer 397, „Corruption“*, februarie – martie 2013, publicat în 2014. Documentul este disponibil la: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_399_380_en.htm. Ultima accesare: 19.05.2014.

economia din România și care continuă să împiedice dezvoltarea eficientă a țării în perioada post-aderare. Așa cum se arată în literatura de specialitate și în secțiunile ulterioare ale acestei lucrări, corupția pe scară largă contribuie la fragmentarea democratică și la sărăcirea economiilor statelor, putând să aibă inclusiv un rol în creșterea extremismului și a instabilității sociale la nivel național și regional. Deși conștientizarea, la nivel global, a consecințelor negative ale corupției a luat amploare abia în anii șaptezeci, vremea în care mita era înțeleasă ca inevitabilă și chiar benefică a apus de mult.¹¹ Ne aflăm, astăzi, în fața unui consens generalizat în ceea ce privește obligația statelor de a preveni și controla acest fenomen distrugător.

O analiză aprofundată privind acest fenomen și tendințele sale de-a lungul timpului aduce beneficii semnificative pentru cercetători și decidenți politici, mai ales dacă include o evaluare amănunțită a factorilor care pot contribui la reducerea corupției și la controlul comportamentului de rentier (*rent-seeking behavior*). În ciuda mizei pe care astfel de proiecte o au, studiile care evaluează empiric remediile împotriva corupției sunt încă puține. Căutând să abordăm acest vid în literatura de specialitate, ne vom strădui să explicăm transformările în materie de corupție și de dezvoltare a instituțiilor anticorupție în România postcomunistă, în contextul procesului de aderare la UE.

Astfel, întrebarea majoră a acestui studiu este dacă presiunile UE legate de integrare au avut un impact asupra nivelurilor de corupție, ținând seama de factori interni precum cultura politică și soliditatea instituțiilor democratice. În ciuda concentrării sale asupra unui singur studiu de caz (România), această lucrare furnizează un cadru viabil pentru viitoare cercetări care vor pune accentul pe state aflate în proces de dezvoltare democratică și economică, în special în contextul integrării europene. Pentru donatori externi și organizații internaționale, cazul corupției din România transmite lecții importante în ceea ce privește îmbunătățirea condiționării și monitorizării asociate acordării de sprijin financiar.

Această lucrare se bazează în principal pe cercetarea întreprinsă în perioada 2007–2008, cu anumite ajustări ulterioare, pentru a oferi o imagine cât mai completă asupra evoluției corupției în România postcomunistă. Analiza se concentrează, astfel, pe perioada 1990–2008, având ca scop evaluarea factorilor interni și externi potențial responsabili de schimbările privind nivelurile de corupție din România, într-o etapă definitorie a evoluției sale democratice.

În următorul capitol, oferim o descriere istorică a anilor postcomuniști, căutând să familiarizăm cititorul cu cei mai importanți actori și evenimente

11. *A se vedea* capitolul al II-lea, pentru mai multe detalii în ceea ce privește evoluția istorică a atitudinilor oamenilor vizavi de corupție.

din timpul dezvoltării democratice a țării. Cel de-al treilea capitol definește principalele variabile, propune mecanismele cauzale, descrie metodologia și enunță ipotezele acestui studiu. Cel de-al patrulea capitol începe cu o analiză cantitativă a schimbărilor privind nivelurile de corupție din România, din 1990 până în 2008, subliniind și limitările inerente. De asemenea, acest capitol evaluează, prin metoda calitativă analitică de *process tracing*, importanța presiunilor UE asupra mediului intern, combinând datele istorice – cum sunt evaluările Comisiei Europene privind progresele României, reacțiile de la București, schimbările interne de putere etc. – cu elemente relevante preluate din patruzeci de interviuri cu actori relevanți.

În același cadru metodologic, al cincilea capitol studiază mai detaliat rolul Bruxelles-ului în dezvoltarea a trei instituții vitale pentru lupta anticorupție: Direcția Națională Anticorupție (DNA), Direcția Generală Anticorupție (DGA) și Agenția Națională de Integritate (ANI). Capitolul al VI-lea discută variantele disponibile României pentru derularea luptei anticorupție pe partea de cerere (*demand-side anticorruption*) și pe partea de ofertă (*supply-side anticorruption*), prezentând pe larg conceptul Coaliției de Certificare a Companiilor Curate (*Certifying Business Coalition*). Această secțiune pornește de la o cercetare din 2010–2011, care a utilizat, de asemenea, date calitative, obținute din interviuri cu părți interesate.

Capitolul al VII-lea prezintă un sumar al principalelor implicații ale acestei lucrări și face o trecere în revistă a limitărilor sale. În esență, studiul de față demonstrează că Uniunea Europeană a avut o influență favorabilă asupra eforturilor anticorupție ale României, acționând ca un factor esențial de încurajare a reformelor, mai ales în perioada de preaderare. Cu toate că, la nivel practic, impactul UE asupra corupției este dificil de dovedit, Uniunea a avut un rol clar și documentabil în ceea ce privește consolidarea statului de drept și a cadrului instituțional de luptă împotriva corupției. Într-adevăr, această analiză probează în mod sistematic o legătură directă și concretă între calendarul presiunilor UE asupra unui stat candidat (ulterior, stat membru) și evoluția nivelului corupției în contextul reformelor instituționale de combatere a acestui fenomen. Implicația logică este că Bruxelles-ul ar trebui să valorifice în totalitate influența sa asupra statelor candidate în etapa de preaderare și, ulterior acestui moment, să păstreze pârghii pentru a încuraja continuarea reformelor și pentru a preveni eventualele abuzuri. Totodată, acest studiu argumentează că lupta anticorupție are succes doar atunci când se sprijină pe instituții interne solide, funcționale și independente.

Astfel, lucrarea de față se încheie cu un epilog, care aduce câteva completări și observații importante, pe baza evoluțiilor din ultimii cinci ani (2009–2013). Această secțiune nu reprezintă o continuare a efortului

de cercetare din anii 2007–2008 și 2010–2011, ci prezintă, pe scurt, câteva idei cu privire la parcursul României în etapa post-aderare, cu părți bune și mai puțin bune, evaluând, în cadrul acestui studiu și prin prisma evenimentelor recente, validitatea ipotezelor formulate în 2008. Mai mult, acest epilog schițează câteva posibile scenarii cu privire la evoluția luptei anticorupție și a procesului de consolidare democratică a României într-un moment extrem de important – la 25 de ani de la căderea comunismului.

Cert este că eforturile pentru combaterea corupției nu s-au încheiat, deși tema pare să fi pierdut din forța cu care a dominat alegerile din 2004, de pildă. Unele victorii ale sistemului judiciar pot contribui la impresia că remediul a fost identificat și este aplicat cu consecvență, până la vindecare. Totuși, o serie de semnale mai mult sau mai puțin vizibile, dar și un simplu raționament logic ne îndeamnă la prudență. Este foarte probabil ca, odată cu creșterea amenințărilor la adresa beneficiilor ilicite de care se bucură o bună parte din actuala clasă politică și din mediul privat conex, presiunea falselor elite corupte asupra instituțiilor anticorupție să se intensifice și să ducă la acțiuni agresive de răsturnare a reformelor adoptate în trecut.

Astfel, România se află, pe termen scurt și mediu, în fața unui examen pe cât de dificil, pe atât de important: vor rezista instituțiile anticorupție sub presiunea acestor false elite corupte? De data aceasta, rezultatul nu mai poate afecta un moment bine definit în timp, așa cum a fost aderarea la UE. Dar miza este de maximă importanță: se află în joc legitimitatea democrației românești în fața propriilor cetățeni și în fața partenerilor externi, dezvoltarea economică a țării și, *in extenso*, însuși viitorul României.

II. Întoarcerea acasă: calea României spre Uniunea Europeană, 1990–2008

„Statul român, mai curând sau mai târziu, va trebui să facă parte din o astfel de unitate mare și rolul lui în această perspectivă va depinde de modul cum a știut să se organizeze și să se conducă până în momentul acelei noi și mari prefaceri. De la destoinicia sa de azi și de la măsura în care va putea să-și câștige autoritatea și prestigiul, încrederea și respectul vecinilor săi și a lumii civilizate în viitor, va depinde dacă statul român va fi un obiect de târguială ori un factor hotărâtor, dacă va fi un centru al formațiunii grandioase ce va veni ori își va târi viața umilită – dacă o va mai avea – de pe o zi pe alta, din grația altora și servind pe alții.”¹²

Acest capitol oferă o prezentare istorică generală a tranziției postcomuniste în România pe trei dimensiuni: politică, de guvernare și de aderare la Uniunea Europeană. Analiza acoperă doar epoca post-decembristă românească, regimul Ceaușescu și implicațiile sale pentru parcursul democratic al României fiind aprofundate în capitolul al IV-lea. În contextul mai larg al lucrării de față, capitolul face un prim pas în ceea ce privește descrierea principalelor forțe care au influențat corupția și reformele anticorupție din România: elitele politice, instituțiile statului și presiunile externe ale Uniunii Europene, în contextul aderării. În termeni abstracti, corupția din România este, în cele din urmă, suma vectorială a acestor trei elemente.

Prima secțiune a capitolului descrie evenimente importante din istoria politică recentă a țării, făcând distincția între patru etape principale, delimitate de momentele electorale din 1990, 1996, 2000 și 2004. Cea de-a doua secțiune pune în discuție parcursul României în materie de guvernare democratică și dezvoltare instituțională de după 1989. Aceasta trasează și contururile corupției din România postcomunistă, indicând o scădere a acestora, mai ales în etapele finale ale negocierilor de aderare la Uniunea Europeană. Urmând același raționament, partea a treia a acestui capitol oferă o privire de ansamblu asupra integrării României în Uniunea Europeană, de la semnarea acordurilor europene din 1993 până la aderarea din 2007 și dincolo de aceasta. Pe baza primelor trei secțiuni ale capitolului, cea de-a patra parte formulează posibile explicații de natură endogenă

12. Iuliu Maniu, „Discurs”, în Gheorghe Buzatu (ed.), *Discursuri și dezbateri parlamentare 1864-2004*, Editura Mica Valahie, București, 2011, p. 546.

și exogenă, referitoare la tendințele corupției și la dezvoltarea instituțională în materie de anticorupție în România.

II.1. Tranziția

Arena politică din România postcomunistă a fost subiectul unor schimbări majore între anii 1990 și 2008, aceasta trecând de la monopolul neocomunist – la debutul anilor nouăzeci – la competiții electorale reale și democratice, începând din 1996. După Revoluția din 1989, România a dat semne clare de consolidare democratică, identificabile cel puțin la nivel electoral. Au existat patru alternanțe neconflictuale consecutive la guvernare, după alegerile din 1996, 2000, 2004 și 2008, ceea ce sugerează că, din punctul de vedere al alegerilor democratice, sistemul politic românesc a funcționat în parametri rezonabili.¹³

Astfel, forțele politice din România, inclusiv elitele neocomuniste, au început să accepte democrația ca normă universală sau, preluând formula lui Schmitter și Karl, ca „monedă depreciată pe piața politică”¹⁴. Cu toate acestea, dincolo de angajamentele *de jure*, anumite grupuri politice nu au ajuns la stadiul în care „să creadă că sistemul politic pe care în realitate îl au în țara lor merită respectat și apărât”¹⁵. Analiza de față a instituțiilor și a culturii politice, așa cum sunt reflectate în eforturile anticorupție ale politicianilor, va arăta că România este încă departe de a fi un model de democrație. Aceasta nu înseamnă că țara noastră nu și-a consolidat regimul democratic în ultimele două decenii. În mod clar, sondajele de opinie au arătat, în repetate rânduri, că o largă majoritate a publicului din România aprobă sistemul democratic și s-ar opune oricăror măsuri radicale care ar putea afecta drepturile și libertățile individuale.¹⁶ Cu toate acestea, dovezile acumulate privind practicile ilicite la nivel înalt din epoca postcomunistă sugerează că, măcar la nivelul elitelor politice actuale, democrația din

13. Dacă avem în vedere perioada 1990-2012, putem număra chiar cinci alternanțe la guvernare, ultima dintre acestea fiind câștigarea alegerilor parlamentare din 2012 de către Uniunea Social Liberală.

14. Philippe Schmitter și Terry Karl, „What Democracy Is... and Is Not”, în Larry Diamond și Marc Plattner (eds.), *The Global Resurgence of Democracy*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1996, p. 40.

15. Larry Diamond, *Developing Democracy: Toward Consolidation*, p. 66.

16. A se vedea Richard Rose, „Diverging Paths of Post-Communist Countries: New Europe Barometer Trends Since 1991”, *Studies in Public Policy*, nr. 418, Center for the Study of Public Policy, University of Aberdeen, 2006, p. 51.

România nu este o democrație de înaltă calitate sau, în termenii utilizați în literatura de specialitate, o democrație pe deplin liberală.

O primă clarificare este necesară, întrucât pe parcursul lucrării vor apărea referiri la actori *neocomuniști* și actori *pro-democratici*. Operată strict în contextul tranziției din România, această distincție se bazează pe apartenența partinică, iar nu pe ideologia politică asumată în mod public de partide, știut fiind faptul că, în mod formal, toate marile grupări politice din România postcomunistă au respins marxism-leninismul, după căderea lui Ceaușescu.

Totodată, suntem conștienți de faptul că „neocomunism“ și „neocomunist“ sunt termeni cu o profundă încărcătură valorică; aceștia s-au impus în spațiul public românesc încă de la începutul anului 1990, când forțele care se opuneau Frontului Salvării Naționale (și, ulterior, partidelor născute din interiorul său) au căutat să se delimiteze categoric de acesta, subliniindu-i continuitatea de cadre (după cum explicăm mai jos). O alternativă ar fi fost utilizarea sintagmei „partide post-comuniste“, care, în literatura internațională de specialitate, desemnează fostele partide comuniste, reformate în perioada tranziției. Totuși, ținând cont de publicul acestei cărți – îndeobște din România, familiarizat cu istoria sa recentă – am optat pentru utilizarea termenilor „neocomunism“ și „neocomunist“, așa cum sunt descriși în cele ce urmează.¹⁷

Astfel, definim în sens larg forțele neocomuniste (sau antireformiste) ca fiind acele grupuri în interiorul cărora foști membri activi ai Partidului Comunist Român (PCR) au dominat eşaloanele superioare la nivel național și local. Întrucât PCR număra 3,7 milioane de membri în 1988, echivalentul a 33% din populația activă a României,¹⁸ simpla apartenență la fostul partid nu poate reprezenta o condiție suficientă. Astfel, îi numim neocomuniști doar pe acei foști membri ai PCR care au fost implicați în mod activ în activitățile de la nivel înalt ale acestui partid și care și-au asumat poziții de conducere și în perioada postdecembristă. Frontul Salvării Naționale (FSN) și partidele născute din acesta au păstrat o proporție semnificativă de lideri neocomuniști, cel puțin în prima etapă a tranziției românești, așa cum vom arăta, pe larg, în continuare.

17. Îi suntem recunoscători domnului Cătălin Augustin Stoica pentru observațiile transmise în legătură cu termenii „neocomunism“ și „neocomunist“. Aceste mențiuni – încorporate în paragraful corespunzător prezentei note – aduc o clarificare suplimentară cu referire la sensul pe care îl dăm acestor termeni în contextul lucrării de față.

18. Aceste statistici au fost preluate din Cătălin Augustin Stoica în „Once Upon a Time There Was a Big Party: The Social Bases of the Romanian Communist Party“, *East European Politics and Societies*, vol. 20, nr. 3, 2006, p. 447.

Prin faptul că arată cât de tenace poate fi cultura unei corupții adânc înrădăcinate, *Între speranță și deziluzie* poate fi mai degrabă o lectură descurajantă. Dar, prin faptul că demonstrează că instituțiile anticorupție pot reuși să controleze fenomenul corupției dacă li se oferă autonomia și resursele necesare și prin faptul că identifică modalități prin care actorii externi și forțele inovatoare din societatea civilă și din mediul de afaceri pot monitoriza performanța guvernamentală, pot reforma instituții și pot lupta împotriva corupției, această lucrare este profund constructivă și dătătoare de speranță.

LARRY DIAMOND

O carte extrem de necesară, cu totul remarcabilă prin claritate conceptuală, rigoare metodologică, perspectiva istorică bine conturată și, ceea ce mi se pare esențial, inteligența morală. Este, după știința mea, cea mai pătrunzătoare și coerentă discuție a factorilor endogeni și exogeni care au influențat și vor continua să influențeze variațiile corupției în România. O recomand cât pot de călduros politicienilor, jurnaliștilor, oamenilor legii, studenților și profesorilor. Eu unul am ieșit îmbogățit citind această carte.

VLADIMIR TISMĂNEANU

Sebastian Burduja este mesagerul autorizat, oricât de necunoscut încă, al unei lumi noi, crescută pe vechile dureri ale catastrofelor tranziției românești, pe care le scanează, de aproape, de departe, le demontează și le respinge, ca să nu se mai repete. Cartea sa va fi percepută, sunt sigur, ca mesajul ultimativ aruncat în sticla unui gest de despărțire revoltată, dar, implicit, și de regăsire dorită, departe, în marea neagră a crizelor de creștere ale României democratice.

EMIL HUREZEANU

www.curteaveche.ro

ISBN 978-606-588-904-0

9 786065 889040

CURTEA VECH E